

АСПЕКТИ НА ПРЕПОДАВАТЕЛСКАТА И НАУЧНАТА ДЕЙНОСТ В КОНТЕКСТА НА НОВАТА ДИРЕКТИВА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА ОТНОСНО АВТОРСКОТО ПРАВО В ЦИФРОВИЯ ЕДИНЕН ПАЗАР

Ангел Стефанов Манчев
СУ „Св. Кл. Охридски“, София

ASPECTS OF TEACHING AND SCIENTIFIC ACTIVITY IN THE CONTEXT OF THE NEW DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL ON COPYRIGHT IN THE DIGITAL SINGLE MARKET

Angel Stefanov Manchev
Sofia University „St. Kl. Ohridski“, Sofia

Abstract: On 26 March 2019, the European Parliament adopted the final text of the DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on copyright in the Digital Single Market and on 17 April 2019 the texts were finally endorsed by the President of the European Parliament and the President of the Council. This issue deals with the European Union's financial report, which started in 2016 as well.

At the core of this law-making activity is the indisputable need for a new rule of copyright in the context of the technological realities of the modern world. Already with its adoption, the DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on copyright in the Digital Single Market has sparked many and divergent views and comments, ranging from extreme disapproval, and even categorical rejection, to positive assessments, with a view to better protecting the rights of authors in a digital environment, fair reward. One of the most important aspects, however, is that the document related to teaching and research from the point of view of copyright in the digital single market, which the new Directive regulates. While these norms have a relatively limited scope, they are certainly positive and relevant, and the expectations are to facilitate teaching activities and to give new impetus to research work in universities and all other organizations and institutions involved with this. All this, given the current realities of extreme competition in the scientific and technological sphere, is of great importance, not only for the leading position but also for the survival of the European Union.

Keywords: Copyright, Directive, Teaching, Research, European Union, European Parliament, European Council

На 12 септември 2018 година Европейският парламент предприе инициатива, гласувайки за приемането на нова директива относно авторското право в цифровия единен пазар. На 26 март 2019 година Европейският парламент прие окончателен текст на Директивата, одобрена и от Европейския съвет на 15 април. На 17 април т.г. текстовете бяха окончателно утвърдени от Председателя на Европейския парламент и Председателя на Съвета. Държавите членки разполагат с 24 месеца след публикуване в Официалния вестник на ЕС, за да транспонират новите правила в националните си законодателства. Това отбелязва края на законодателния процес за Европейския парламент, започнал още през 2016 година.

В основата на тази законотворческа дейност е безспорната необходимост от ново регулиране на авторското право в контекста на технологичните реалности на съвременния свят. Или ако използваме цитат от уводната част на Директивата: „Еволюцията на цифровите технологии промени начина, по който се създават, продуцират, разпространяват и използват произведенията и други защитени обекти. Възникнаха нови начини на използване, както и нови субекти и нови бизнес модели. В цифровата среда също така се активизира трансграничното използване и на практика се предлагат нови възможности за достъп на потребителите до защитено с авторско право съдържание. Въпреки че целите и принципите на рамката на Европейския съюз в областта на авторското право стъпват на стабилна основа, възниква необходимост те да се приспособят към новите реалности. Освен това се налага намеса на равнището на Европейския съюз с цел да се избегне раздробеността на вътрешния пазар.“¹

Директивата относно авторското право в цифровия единен пазар предизвика много и разнопосочни мнения и коментари, вариращи от крайно неодобрение и дори категорично отхвърляне до позитив-

ни оценки с оглед перспективата за по-добра защита на правата на авторите в дигитална среда и тяхното по-справедливо възнаграждение, както и евентуална гаранция за творците, издателите на новинарски издания и журналистите, че ще получават доходи и от онлайн пространството в замяна на това, че техните творби там са свободно достижими. Никой от критиците обаче, не засегна въпроса с аспектите на преподавателската и научната дейност от гледна точка на авторското право в цифровия единен пазар, които новата Директива регулира. Това вероятно е положителен знак, демонстриращ позитивно единодушие в полза на приетите текстове.

И въпреки, че е твърде рано, вече могат да се обобщят някои резултати от противопоставянето на поддръжници и противници на реформата, както и да се разгледат предложените нововъведения, да се анализират последствията, които ни очакват при влизането в сила на Директивата относно авторското право в цифровия единен пазар на национално ниво.

Но преди всичко нека да се очертаем основните параметри на новата Директива относно авторското право в цифровия единен пазар, която с оглед на по-голяма достъпност на съдържанието по-долу, ще наричаме само „Директивата“.

За постигането на целите си Директивата предлага приемането на цял комплекс от мерки, които радикално ще променят настоящите закони на Европейският съюз за авторското право:

- А. Право на цифрово използване на публикации в пресата (член 11);
- Б. Регулиране на отношенията между носителите на права и интернет платформите (чл. 13):
 - използване на съдържание в платформите;
 - разработване на механизми за жалби и компенсации;
 - регулиране на услугите, осигуряващи автоматично търсене на изображения от линкове;
- В. Изисквания за осигуряване на прозрачност на информацията (член 14);
- Г. Право на справедливо възнаграждение за авторите и изпълнителите (чл. 12 и 14);
- Д. Механизъм за адаптиране на договори с автори и изпълнители, според който първоначално предвиденото възнаграждение е непропорционално ниско (чл. 15);
- Е. Механизъм за разрешаване на спорове, включително възможността за процедура за алтернативно разрешаване на спорове (член 16);
- Ж. Нови ограничения и изключения:
 - извличане на информация от текст и данни за целите на научните изследвания (Text and Data Mining) (чл. 3);
 - правото на цифрово използване на произведения и други защитени обекти като илюстрации в образователни дейности до степен, оправдана от нетърговския характер на такова използване, при условие, че такова използване: а) се извършва на територията на образователна институция или чрез защитена електронна мрежа, достъпът до която се осигурява само за студенти и преподавателски състав на такова институция; б) е съпроводено от посочване на източника, включително името на автора, ако това е технически осъществимо (чл. 4);
 - правото на организациите в областта на културното наследство да правят копия на произведения и други защитени обекти, които са постоянно в тяхната сбирка, като използват всяка подходяща технология, в какъвто и да е формат и на всяка медия, но единствено с цел запазване и до степен, необходима за запазване (чл. 5);
- И. Използване на произведения извън търговско обращение от институции в областта на културното наследство (чл. 7);
- Й. Регулиране на достъпа до аудиовизуални произведения на платформи за видео по заявка (член 10);

Разглеждайки съдържанието на Директивата повечето анализатори са на мнение, че всъщност тя, в най-съществената си част, е насочена към големите интернет платформи за споделяне на съдържание и новинарски агрегатори като GoogleNews, Facebook, YouTube и др., като цели да ги задължи да плащат на създателите на съдържание – артисти, музиканти, актьори, новинарски издателства и техните журналисти, адекватно възнаграждение, нещо което до този момент е силно negliжирано. Това задължение е предвидено да се осъществи чрез справедливи и възмездни лицензионни договори между големите онлайн платформи или новинарските агрегатори и творците. При липса на такова споразумение платформата ще бъде пряко отговорна, ако уеб хоства дадено произведение без платена лицензионна такса. Затова заинтересованите страни ще трябва да разработят и сключват подходящи договори помежду си, за да изпълнят правата и задълженията си, произтичащи от директивата. От значение ще е как национално-

то законодателство ще въведе изискванията ѝ. Очаква се, че Директивата ще подтикне онлайн платформите да въведат политика за справедливо възнаграждение на творците, от чийто труд извличат парични печалби.

Този аспект на Директивата, макар и много актуален и дискутиран, както е видно не изчерпва нейното съдържание. Други важни и нови моменти се отнасят до регулирането на авторското право в преподавателската и научната дейност, което е обект на настоящата статия.

Още в самото начало на документа се прави едно обширно обобщение, че в областите на научните изследвания и образованието цифровите технологии позволяват нови видове използване, които не са еднозначно обхванати от действащите правила на Европейския съюз за изключенията и ограниченията и това може да повлияе неблагоприятно върху функционирането на вътрешния пазар. Това важи с особена сила за трансграничното използване, което придобива все по-голямо значение в цифровата среда. Поради тази причина действащите изключения и ограничения в правото на Европейския съюз, които се прилагат за научните изследвания и преподаването, следва да бъдат преразгледани в светлината на новите видове използване. Следва да се въведат задължителни изключения или ограничения при използването на технологии за извличане на информация от текст и данни и илюстрирането за целите на преподаването в цифровата среда.

Новите технологии дават възможност за автоматизиран компютърен анализ на информация в цифрова форма, като например текст, звук, изображения или данни, което обикновено се нарича „извличане на информация от текст и данни“ (Text and Data Mining). Тези технологии позволяват на научните изследователи да обработват големи обеми информация, за да придобият нови знания и да разкрият нови тенденции. Докато технологиите за извличане на информация от текст и данни преобладават в цифровата икономика, широко разпространено е схващането, че извличането на информация от текст и данни може да бъде от особено голяма полза за научноизследователската общност и по такъв начин да насърчи новаторството. В Европейския съюз обаче научните организации, като например университетите и научните институти, се сблъскват с правна несигурност относно степента, до която могат да извличат съдържание при извличането на информация от текст и данни. В някои случаи извличането на информация от текст и данни може да включва действия, защитени с авторско право и/или *sui generis* право върху базите данни, особено възпроизвеждането на произведения или други обекти и/или извличането на съдържание от базите данни. Когато не е предвидено приложимо изключение или ограничение, ще се изисква разрешение от носителите на права, за да се предприемат такива действия. Освен това извличането на информация от текст и данни може да се извършва във връзка с обикновени факти или данни, които не са защитени с авторско право, и в такива случаи няма да се изисква разрешение.

Правото на Европейския съюз предвижда някои изключения и ограничения, обхващащи използването за целите на научните изследвания, които може да се прилагат за действията по извличане на информация от текст и данни. Тези изключения и ограничения обаче не са задължителни и не са изцяло адаптирани към използването на технологии в областта на научните изследвания. Нещо повече, когато научните изследователи имат правомерен достъп до съдържание, например чрез абонаменти за публикации или лицензи за свободен достъп, условията на лицензиите може да изключват извличането на информация от текст и данни. Тъй като научните изследвания все повече се извършват с помощта на цифрови технологии, съществува риск да пострада конкурентната позиция на Европейския съюз като научноизследователско пространство, освен ако не се предприемат стъпки за премахване на правната несигурност при извличането на информация от текст и данни като се въведе задължително изключение за правото на възпроизвеждане, както и за правото да не се допуска извличане от база данни. Научните организации следва също така да се възползват от изключението, когато участват в публично-частни партньорства.

Научните организации в целия Европейски съюз представляват най-различни субекти, чиято основна цел е да провеждат научни изследвания или да извършват тази дейност в съчетание с предоставянето на образователни услуги. Поради многообразието на тези субекти е важно да има единно разбиране за бенефициерите на изключението. Въпреки различните правни форми и структури, научните организации във всички държави членки по принцип имат общата характеристика да работят като обществени организации или в контекста на призната от държавата мисия в обществен интерес. Мисията в обществен интерес може например да бъде отразена чрез публично финансиране или чрез норми в националното законодателство или договори за обществени поръчки. Същевременно организациите, върху които търговските предприятия имат решаващо влияние, което им дава възможност да упражняват контрол пора-

ди структурни причини, като например качеството им на акционери или членове, като това може да доведе до преференциален достъп до резултатите от научните изследвания, не следва да бъдат смятани за научни организации по смисъла на Директивата.

С оглед на потенциално големия брой заявки за достъп и сваляне на техните произведения или други обекти, носителите на права следва да имат възможност да прилагат мерки, когато има риск да бъдат застрашени сигурността и целостта на системите или базите данни, където са хоствани тези произведения или други обекти. Въпросните мерки не бива да надхвърлят необходимото за постигане на целта да се гарантира сигурността и целостта на системата и не бива да пречат на ефективното прилагане на изключението.

Не е необходимо да се предвижда обезщетение за носителите на права по отношение на използването в обхвата на въведеното с Директивата изключение за извличането на информация от текст и данни, предвид това, че с оглед на естеството и обхвата на изключението се очаква вредите да бъдат минимални.

Други две по-предишни директиви на ЕС позволяват на държавите членки да предвидят изключение или ограничение за правото на възпроизвеждане, съобщаване на публиката и предоставяне на публично разположение единствено за илюстриране при преподаване сред останалите видове използване, както и възможността за използване на база данни и извличане или повторно използване на съществена част от нейното съдържание с цел да се илюстрира преподаване. Неясна е степента, до която тези изключения или ограничения се прилагат за цифровото използване. В допълнение към това липсва яснота по въпроса дали тези изключения или ограничения са приложими, когато преподаването се извършва онлайн и следователно в дистанционна форма. Нещо повече, съществуващата рамка не предвижда трансгранично действие. Това положение може да попречи на развитието на осъществявани с дигитални помощни средства преподавателски дейности и на дистанционното обучение. Това обуславя необходимостта чрез Директивата да се въведе ново задължително изключение или ограничение, за да се гарантира, че образователните институции се ползват от пълна правна сигурност, когато използват произведения или други обекти в дейностите за цифрово преподаване, включително онлайн и през границите.

Докато програмите за дистанционно обучение и трансгранично образование се разработват предимно на равнището на висшето образование, цифрови средства и ресурси все повече се използват на всички равнища на образованието, по-специално за подобряване и обогатяване на ученето. Поради това изключението или ограничението, предвидено в Директивата, следва да бъде от полза за всички образователни институции в основното, средното, професионалното и висшето образование, доколкото те извършват образователна дейност с нетърговска цел. Организационната структура и средствата за финансиране на образователната институция не са решаващи фактори за определяне на нетърговския характер на дейността. Изключението или ограничението следва да обхване цифровото използване на произведения и други обекти, като например части или откъси от произведения за подпомагане, обогатяване или допълване на преподаването, включително свързаните с него учебни дейности. Произведения или други обекти следва да се използват по силата на изключението или ограничението единствено в контекста на дейности по преподаване и учене, осъществявани под ръководството на образователни институции, включително по време на изпити, и да се ограничат само до необходимото за целите на такива дейности. Изключението или ограничението следва да обхване използването както чрез цифрови средства в класната стая, така и онлайн чрез сигурната електронна мрежа на образователната институция, достъпът до която следва да бъде защитен, по-специално чрез процедури за автентификация. Изключението или ограничението следва да се разбира като обхващащо специфичните потребности от достъпност за хората с увреждания в контекста на илюстрирането при преподаване.

В някои държави членки (но не и в България) съществуват различни договорености на основата на изключението посочено по-горе или на лицензионните споразумения за по-нататъшно използване, за да се улесни използването на произведения и други обекти в образованието. Тези договорености в общия случай са изготвени при отчитане на потребностите на образователните институции и на различните образователни степени. При все че е особено важно да бъде хармонизиран обхватът на новото задължително изключение или ограничение по отношение на цифровото използване и трансграничното преподаване, условията за изпълнение може да се различават в отделните държави членки дотолкова, доколкото не накърняват ефективното прилагане на изключението или ограничението или трансграничното използване. Това следва да даде възможност на държавите членки да надграждат над сключенията на национално равнище договорености. По-специално, държавите членки биха могли да решат изцяло или частично

да обвържат прилагането на изключението или ограничението с наличието на адекватни лицензии, които обхващат най-малко същите видове използване, както разрешените по силата на изключението. Този механизъм ще даде възможност например да се даде приоритет на лицензиите за материали, предназначени главно за образователния пазар. За да не се допусне правна несигурност или административна тежест за образователните институции в резултат на този механизъм, държавите членки, които възприемат такъв подход, следва да предприемат конкретни мерки, за да гарантират, че лицензионните схеми, които разрешават цифровото използване на произведения или други обекти с цел илюстриране при преподаването, са на разположение без затруднения и че образователните институции знаят за тяхното съществуване.

Основните текстове се отнасят към мерките, описани във втория дял от Директивата, за адаптиране на изключенията и ограниченията към цифровата и трансграничната среда. Този дял обхваща три члена, които изискват от държавите членки да предвидят задължителни изключения или ограничение, които допускат: i) извличането на информация от текст и данни от научни организации за целите на научните изследвания (член 3); ii) цифровото използване на произведения и други обекти единствено за илюстриране при преподаването (член 4) и iii) институциите в областта на културното наследство да правят копия на произведения и други обекти в постоянните си сбирки, доколкото това е необходимо за тяхното опазване (член 5).

На първо място е регулирането на произведения извън търговско обращение. Според Директивата следва държавите членки да въведат законови механизми с трансгранично действие за улесняване на лицензионните споразумения за книги и академични списания извън търговско обращение и да организират на национално равнище диалог със заинтересованите страни с цел да се улесни прилагането на механизма.

На второ място е използването на произведения и други обекти в цифрови и трансгранични преподавателски дейности. Наредбата дава възможност държавите членки да решат дали да прилагат изключението според наличието на лицензии, за трансгранично действие, което да обхване всички начини на цифрово използване на произведенията за преподаването в цифровата среда и да се организира диалог със заинтересованите страни

Третият текст е свързан с извличането на информация от текст и данни. Той предвижда въвеждането на задължително изключение, което обхваща извличането на информация от текст и данни за търговски научноизследователски цели, но ограничава възможността за ползване от изключението само до определен кръг бенефициери.

Следващата клауза, която има отношение към тематиката е свързана с предположението държавите членки да бъдат задължени да прилагат механизми за преговори и разрешаване на спорове. Това предполага разходи за държавите членки с оглед изпълнението на това задължение. Но в повечето случаи те биха могли да разчитат на действащите структури, което ще ограничи разходите. Изключението за преподаването също може да доведе до известни разходи за държавите членки във връзка с мерките за осигуряването на разположение и видимостта на лицензиите за образователните институции.

В обобщение може да се отбележи, че анализът на Директивата на Европейския парламент относно авторското право в цифровия единен пазар показва, че заключението, което се налага от повечето журналистически материали по темата, а именно, че очевидно се прави специално законодателство за Youtube, Facebook и пр., но ще бъдат засегнати и много други играчи на цифровия пазар, извън изрично освободените, е ограничено и неточно. Дори с факта, че Директивата предвижда редица разпоредби, чиито субекти са преподавателите и научните институции.

Тези норми, въпреки че имат относително ограничен обхват, несъмнено са положителни и уместни, а очакванията са да се улесни преподавателската дейност, както и да се даде нов тласък на научно-изследователската работа в университетите и на всички други организации и институции, занимаващи се с това. А предвид днешните реалности на крайно изострена конкуренция в образователната, научната и технологичната сфера, това има изключително значение, не само за водещото място, но дори и за оцеляването на Европейския съюз.

(Endnotes)

1. DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on copyright in the Digital Single Market. // URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593>